

VKLJUČEVANJE MLADIH NA TRG DELA

Mejra Festić, Jože Mencinger, Dejan Romih, Branka Brinar, Anela Softić

Povzetek

Prehod z izobraževanja na trg dela, ki je prelomno razdobje v življenju posameznika, se spreminja. Starost ob prehodu se povečuje, saj vse večji delež mladih nadaljuje šolanje na terciarni ravni, trajanje prehoda se podaljšuje in postaja negotovo, saj tradicionalno obliko zaposlenosti za nedoločen čas vse bolj zamenjujejo nove oblike negotove zaposlenosti. Tudi prehajanje s trga dela v izobraževanje in ponovno vračanje na trg dela sodi med značilnosti sodobnih dogajanj na trgu dela. Spreminjanje značilnosti prehoda in trgov dela je še posebej pomembno za mlade, oziroma vse, ki iščejo prvo zaposlitev.

Po splošnih kazalcih sodi Slovenija med uspešnejše članice EU; ima na primer nadpovprečno izobraženo prebivalstvo, visoko stopnjo participacije osemnajstletnikov v izobraževanju, visoko stopnjo splošne zaposlenosti in nizko stopnjo brezposelnosti; vendar stopnje brezposelnosti mladih in iskalcev prve zaposlitve kljub zmanjševanju ostajajo visoke. Ne gre spregledati, da je Slovenija v preteklem poldrugem desetletju zamenjala mehanizem trga dela, kar je tudi neravnotežja na trgu dela preneslo na novo raven z »evropskimi« značilnostmi zaposlitvenih mehanizmov. Zmanjševanje deleža »mladih« v skupnem prebivalstvu ter podaljševanje izobraževanja sta v razdobju 2000-2006 zmanjšala potencialno ponudbo dela »mladih« s 132.000 na 83.000, vendar so relativno boljši položaj mladih na ponudbeni strani trga izničile spremembe na strani povpraševanja. Tehnološki napredek in tranzicijski procesi so namreč povsem spremenili strukturo povpraševanja po delu, ki ji struktura ponudbe ni sledila. Struktura srednjega šolstva se je v desetletju popolnoma spremenila, nižji in srednji poklicni programi so se v šestih letih zmanjšali za tretjino, nekateri programi so izginili ali pa so blizu izginotja. Dejstvo, da velik delež generacije nadaljuje izobraževanje na terciarni ravni, ima tudi negativne učinke. Neskladja med formalno in zahtevano izobrazbo na najvišjih stopnjah izobrazbe se celo

povečujejo, podaljševanje terciarnega izobraževanja je dostikrat namenjeno le odlaganju prehoda na trg dela. Presežno povpraševanje po terciarnem izobraževanju se po letu 2003 zaradi zmanjšanega povpraševanja in povečane ponudbe izobraževalnih programov krči. Kvaliteta prijavljenih za terciarno izobraževanje (merjena z uspehom na maturi) sicer ostaja nespremenjena, vendar verjetnost sprejetja na terciarno izobraževanje najslabših narašča, kar zmanjšuje kvaliteto študentov in terciarnega izobraževanja. Nespremenjena ostajajo tudi neskladja med željami in vpisom, kar vpliva na uspešnost in nekoliko manj na dolžino izobraževanja. Dolžino izobraževanja nedvomno povečuje možnost zaposlovanja prek študentskih servisov; zasluzki študentov in dijakov na tem trgu presegajo odstotek BDP. Neskladja med izobrazbo in zaposlitvijo zaposlenih so sicer podobna neskladjem v drugih evropskih državah.

Analiza s pomočjo panelnih podatkov (za razdobje 2003-2006 in 12 regionalnih zavodov za zaposlovanje) kaže, da so razlike med deleži mladih in iskalcev prve zaposlitve manjše kot so razlike med regijskimi stopnjami brezposelnosti, vendar je položaj mladih na regijskih trgih dela v največji meri določen s stanjem, ki ga določa splošna stopnja brezposelnosti. Štipendiranje dijakov in študentov po regijah sodi med pasivne politike zaposlovanja (socialna funkcija), saj so razlike med regijskimi deleži štipendij in regijskim povpraševanjem po delu (prosta delovna mesta) izredno velike, kar je odraz vse večje koncentracije gospodarske moči v ljubljanski regiji. Z regresijsko analizo je gibanje brezposelnosti mladih mogoče pojasniti z gibanjem splošne stopnje brezposelnosti, k pojasnitvi pa marginalno prispevajo štipendiranje in naraščanje strukturne brezposelnosti, ki ob zmanjševanju splošne brezposelnosti postaja pomembnejša za zmanjševanje brezposelnosti mladih.

Tudi v EU se je zadnjem desetletju povečalo število ljudi s terciarno izobrazbo, prišlo je celo do izrivanja nižje kvalificirane »delovne sile« z višjo kvalificirano, večja brezposelnost pa je prispevala k podaljševanju izobraževanja; podatki kažejo, da se tisti, ki ne dokončajo višje sekundarne izobrazbe srečujejo s težavami pri vstopu na trg dela. Pri tem je države EU mogoče razvrstiti v nekaj skupin. Za analizo oziroma uvrščanje v skupine smo uporabili časovne vrste stopenj aktivnosti in zaposlenosti mladih ter stopenj brezposelnosti in dolgotrajne brezposelnosti mladih, starih 25-29 let za obdobje 2000 do 2006.

V prvi skupini držav (Avstrija, Ciper, Danska, Nizozemska, Irska, Luksemburg, Švedska in Vel. Britanija) se zaposlenost znižuje za 0,12 odstotnih točk na letni ravni. Letna sprememba aktivnosti mladih je 0,36 odstotnih točk, kar približno sovпада z letno spremembo brezposelnosti mladih. Prva skupina držav ima v opazovanem obdobju najnižjo izhodiščno stopnjo dolgoročne brezposelnosti, z relativno močnim trendom rasti na letni ravni (0,72 odstotnih točk letno).

Belgija, Finska, Francija, Nemčija, Portugalska, Malta, Poljska, Madžarska, Češka, Romunija in Slovenija (druga skupina držav) imajo nižjo zaposlenost kot prva skupina držav. Izhodiščna stopnja brezposelnosti mladih je relativno visoka (9,44%) in se povečuje za 0,18 odstotnih točk na letni ravni, kar pomeni v desetih letih (ceteris paribus) 1,8 odstotnih točk višjo brezposelnost mladih med 25. in 29. letom starosti.

Medtem ko ima tretja skupina držav (Bolgarija, Latvija, Litva, Estonija, Slovaška, Španija, Grčija in Italija) relativno slabe izhodiščne rezultate (izhodiščna stopnja aktivnosti mladih in stopnja zaposlenosti mladih sta najnižji med opazovanimi skupinami držav), letna rast zaposlenosti mladih znaša celo 1,12 odstotnih točk (kar pomeni v desetih letih dobrih 11 odstotnih točk prirastka zaposlenosti mladih). Izhodiščna stopnja brezposelnih mladih je najvišja (16,6%), vendar se znižuje za 1,17 odstotnih točk na letni ravni.

Pri vstopu mladih na trg dela ločimo mikro dejavnike (izkušnje posameznikov, preference in njihova pričakovanja, izkušnje in praksa podjetij pri zaposlovanju mladih, vrednote družbe, pomen izobrazbe, družine, tradicija, etika, vloga mladih v družbi) in makro dejavnike vstopa mladih na trg dela (izobraževalni sistem, institucije trga dela, politika zaposlovanja, socialna politika in ciklična nihanja, centralizacija pogajanj, fleksibilnost trga dela – indeks varnosti zaposlitve, delež mladih, ki so člani delavskih združenj, pomen socialnega dialoga med socialnimi partnerji).

Običajno poudarjajo, da je velika brezposelnost v Evropi posledica »nefleksibilnosti« trga dela, torej institucionalnih ovir za svobodno zaposlovanje in odpuščanje delavcev ter ovir, ki onemogočajo spreminjanje dolžine delovnega časa.

Institucionalni pogoji so oblikovali tri tipe prehodov z izobraževanja na trg dela, in sicer: (i) reguliran vstop na trg dela oziroma med zaposlene, (ii) selektivno izključujoč in (iii) konkurenčni pristop.

Načini prehoda mladih med izobraževanjem in zaposlitvijo se razlikujejo glede na socio-ekonomske ter kulturološke razlike in institucionalne pogoje, a se z globalizacijskimi procesi hkrati tudi spreminjajo. Med mlado delovno silo obstajajo različne preference glede načina prehodov med izobraževanjem in zaposlitvijo, pri čemer je opaziti trend pomikanja starostne meje vstopa na trg dela navzgor, in sicer: (i) linearni prehod (starostna meja za iskanje perspektivne zaposlitve je 18 let), (ii) podaljšani prehod (starostna meja za pridobitev perspektivne zaposlitve je 18-25 let) ter (iii) reverzibilen in segmentiran prehod z negotovo perspektivo (v starosti med 15 in 35 let).

Politiko zaposlovanja je možno izvajati na evropski, nacionalni, panožni, lokalni ravni ali na več ravneh hkrati. Evropska strategija zaposlovanja poudarja pomen nacionalne ravni, kar ima lahko tudi slabosti (problematične skupine delovne sile so lahko izvzete). Na lokalni ravni se je možno bolj osredotočiti na zaposlovanje mladih, medtem ko se panožna raven osredotoči na usposabljanje mladih za deficitarne poklice.

Evropska strategija zaposlovanja mladih 2005-2008 (2005/600/EC) preko smernic politike zaposlovanja mladih usmerja ekonomske politike z namenom zagotavljanja trajnostnega razvoja Evrope. Integrirana politika zaposlovanja mladih se nanaša na več segmentov in zajema celostno podobo položaja mladih v družbi.

Razlike med državami glede intervencij na področju zaposlovanja mladih bi lahko razdelili na kontinentalni, anglo-saxonski, mediteranski in nordijski model. Kontinentalni model izhaja iz pomembnosti programov usposabljanja po končani določeni stopnji izobrazbe, anglo-saxonski izhaja iz tržnega principa in samo-odgovornosti mladih, mediteranski model poudarja pomen družine, nordijski model pa socialno komponento, za katero naj bi poskrbela država.

Na Danskem, Grčiji, Litvi, Malti, Sloveniji in na Švedskem so izboljšali pomoč mladim pri iskanju zaposlitve s svetovanjem, v Veliki Britaniji izvajajo tudi ukrepe usmerjene na marginalne socialne skupine, v Belgiji je posebej obravnavana skupina dolgoročno

brezposelnih mladih, na Češkem, Cipru, Estoniji, Nemčiji, Italiji in na Portugalskem so izboljšali delovanje javnih servisov zaposlovanja, možnosti usposabljanja so izboljšali v Nemčiji, Avstriji, Franciji, Grčiji, Madžarskem in Portugalskem, medtem ko v Franciji, na Portugalskem in Cipru izvajajo programe usposabljanj mladih, ki nimajo dovolj znanj in veščin. Na Nizozemskem so si postavili za cilj oblikovanje novih delovnih mest, in sicer 40.000 v obdobju od 2003-2007. Na Poljskem, Nizozemskem in v Litvi so uvedli davčne olajšave za delodajalce kot znižane dajatve socialne varnosti, če izobražujejo in usposabljuje mlade. V Belgiji, Nemčiji, Litvi, na Portugalskem in v Sloveniji so kot nacionalni cilj postavili nudenje izobraževanja, dokvalifikacije, pridobivanja delovne prakse za mlade, ki so manj kot šest mesecev brezposelni. V Avstriji se plače mladih tudi subvencionirajo, medtem ko so na Cipru dohodki od dela kombinacija dohodkov občasnega dela in denarnih nadomestil brezposelnim. Na Irskem in Poljskem so uvedli fiksno znižanje minimalnih plač za mlade zaposlene, medtem ko se ne-dohodkovni stroški dela odštejejo od dajatev za socialno varnost, ki jih plačujejo delodajalci. V Franciji subvencionirajo zaposlovanje mladih, v Nemčiji pa so uvedli možnost podaljšanje poskusne delovne dobe za mlade s sklenitvijo nove pogodbe.

V zadnjih letih se je povečal delež netipičnih pogodb zaposlitve mladih (pogodbe za določen čas, pogodbe o začasni zaposlitvi, delna zaposlitev, franšizni delavci itd.), ki dajejo mladim manjšo socialno varnost. Mlade bi bilo potrebno tudi zaščititi pred zlorabami delodajalcev v primeru netipičnih pogodb o zaposlitvi; ponekod mlade raje zaposlujejo zaradi nižjih stroškov zaposlitve in večje nagnjenosti mladih k inovacijam.

Institucije trga dela naj bi pripomogle k izboljšanju dialoga med delodajalci in izobraževalnimi institucijami na nacionalni, regionalni in lokalni ravni, povečale vlogo delavskih združenj pri sooblikovanju kombiniranih programov izobraževanja in usposabljanja ter fleksibilnosti trga dela mladih. Povezovanje formalnega in praktičnega usposabljanja vzpostavlja učinkovit sistem pridobivanja izkušenj, zato bi bilo ob povečanem obsegu terciarnega izobraževanja treba vzpodbujati terciarno usposabljanje in izobraževanje usmerjeno na potrebe posameznih delodajalcev, ki bi sooblikovali proces terciarnega usposabljanja. Boljša povezava med terciarnim izobraževanjem in potrebami gospodarstva (na regionalnem nivoju) zahteva praktično usposabljanje mladih kot del formalnega izobraževanja že v času šolanja.

Da bi dosegli večjo fleksibilnost na trgu dela, bi morali zagotoviti tudi večja mobilnost med študijskimi programi, ter večjo izbirnost in interdisciplinarnost izobraževalnih možnosti. Reforma izobraževalnega sistema naj bi pripomogla k zniževanju deleža mladih, ki zapustijo šolanje oziroma ga končajo pri nizki stopnji dosežene izobrazbe kot tudi znižanju segregacije trga delovne sile.